

V. CIVILINIS PROCESAS

PASIRUOŠIMO TEISMINIAM BYLOS NAGRINĖJIMUI STADIJA NAUJAME CIVILINIO PROCESO KODEKSE

Doktorantė Goda Ambrasaitė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 93
Elektroninis paštas stcpk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. vasario 6 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gegužės 13 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius dr. **Pranas Vytautas Rasimavičius** ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros vedėjas docentas dr. **Vytautas Pakalniškis***

S a n t r a u k a

Pastaruoju metu Europos valstybių civilinio proceso teisėje pastebimas ypač ryškus proceso operatyvumo, ekonomijos, koncentruotumo principų reikšmės didėjimas. Tai paaiškinama tiek nuolat augančiu teismų darbo krūviu, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo pozicija, susijusia su civilinių bylų nagrinėjimo terminais. Daugelyje civilinių bylų konstatuotas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio, įtvirtinančio teisę į tinkamą teismo procesą, pažeidimas būtent dėl pernelyg ilgų bylų nagrinėjimo trukmės. Todėl valstybių civilinio proceso įstatymuose įtvirtinamos nuostatos, kuriomis siekiama užtikrinti kiek įmanomą operatyvesnę, ekonomišką ir kartu teisingą teismo procesą. Šių tikslų buvo siekiama ir rengiant naująjį Lietuvos civilinio proceso kodeksą (toliau – naujasis CPK).

Proceso operatyvumo, ekonomijos bei koncentruotumo principų tinkamo įgyvendinimo požiūriu viena iš pačių svarbiausių civilinio proceso stadijų yra pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadija. Nesunku pastebėti, jog ši stadija naujajame CPK reglamentuojama visiškai naujai. Atskleisti šias naujoves yra pagrindinis šio straipsnio tikslas.

Žinoma, bet kokios siūlomos teisinio reglamentavimo naujovės nėra savitikslių – jos skirtos užtikrinti parengiamajai stadijai keliamų tikslų realizavimą ir iš esmės yra siūlomi egzistuojančių problemų sprendimo būdai. Todėl prieš aptariant naujajame CPK numatomas naujoves, aptariama pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijai, keliami tikslai ir uždaviniai bei atskleidžiami kai kurie dabartinės šios stadijos teisinės reglamentacijos trūkumai.

Pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadija – tai antroji civilinio proceso stadija, kuri prasideda teismui priėmus ieškiniu pareiškimą ir baigiasi nutarus skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Jau pats šios stadijos pavadinimas reiškia, jog pagrindinis jai keliamas tikslas – tinkamai pasiruošti teisminiam bylos nagrinėjimui. Taigi šia prasme pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadija yra pagalbinė teismo bylos nagrinėjimo stadijos atžvilgiu. Tačiau tai nereiškia, jog ši stadija yra tik nereikšmingas priedas – atvirkščiai, proceso operatyvumo, ekonomijos bei koncentruotumo principų tinkamo įgyvendinimo požiūriu ši stadija yra ypač svarbi.

Siekiant užtikrinti, kad byla bus išnagrinėta išties operatyviai, koncentruotai ir ekonomiškai, teisminis bylos nagrinėjimas turėtų prasidėti tik tuomet, kai tiek bylos šalims, tiek teismui yra visiškai aišku, ko abi šalys reikalauja, dėl ko jos sutaria ir ką ginčija, ir kuo jos grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus – taigi tiek abiem šalims, tiek teismui jau turi būti žinoma ginčo esmė ir pagrindiniai bylos įrodymai. Teismo bylos nagrinėjimo paskirtis – ne šalių reikalavimų aiškinimasis ir įrodymų rinkimas, o jau surinktų įrodymų tyrimas siekiant išspręsti tarp šalių kilusį ginčą. Optimalus teisminis nagrinėjimas turėtų susidėti iš vieno teismo posėdžio, kurio metu laikantis žodiškumo, betarpiškumo, šalių teisės būti išklaustytiems principų ištiriami ir įvertinami jau surinkti įrodymai, išklausomos dalyvaujančių asmenų kalbos ir priimamas teismo sprendimas. Parengiamosios stadijos paskirtis yra būtent sudaryti galimybę bylą išnagrinėti jau pirmajame teismo posėdyje [1, p. 41].

Kodėl minėtų principų požiūriu tai yra svarbu? Pirmiausia kiekviena civilinio proceso stadija yra reglamentuojama atsižvelgiant į pagrindinį jai keliamą tikslą. Atskiri civilinio proceso principai skirtingose proceso stadijose taikomi nevienoda apimtimi. Teismo bylos nagrinėjimo stadijoje, kurios tikslas – ištirti įrodymus, išklausti ginčo šalis ir kitus proceso dalyvius bei priimti teismo sprendimą, visa apimtimi galioja visa eilė civilinio proceso principų: žodiškumo, betarpiškumo, teisės būti išklaustyti ir kt. Į teismo posėdį yra kviečiama daugelis byloje dalyvaujančių asmenų ir kitų proceso dalyvių. Tinkamai nepasirengus bylos nagrinėjimui neretai neįmanoma bylos nagrinėti nesant kurio nors iš jų ne tik dėl to, kad tokiu atveju būtų pažeistas teisės būti išklaustyti principas, bet ir dėl to, jog nėra žinoma ginčo esmė ir apimtis, ir bylą nagrinėjantis teismas negali priimti sprendimo byloje. Nežinodamas tarp šalių kilusio ginčo pobūdžio bylą nagrinėjantis teismas negali preliminariai parinkti šalių santykius reglamentuojančios teisės normos, todėl vėliau perkvalifikavus šalių santykius gali paaiškėti, jog buvo surinkti visai ne tie įrodymai, kurie buvo reikalingi. Todėl bylos nagrinėjimas daugelį kartų atidedamas. Maža to – tinkamai neišsiaiškinus šalių ginčo esmės ir apimties net keletą metų trunkantis procesas gali vėl prasidėti nuo pradinės stadijos, pavyzdžiui, pakeitus netinkamą šalį tinkama, pakeitus ieškiniu dalyką ar pagrindą ir pan. Esant tinkamai parengiamosios stadijos reglamentacijai, tokių situacijų būtų išvengta – procesiniai veiksmai parengiamosios stadijos metu atliekami daugiausia rašytine forma, išvengiant eilės vykimų į teismą ir kartu bylos atidėjimo kuriai nors iš šalių neatvykus, nereikia kviesti į teismą daugybės liudytojų, ekspertų bei kitų proceso dalyvių. Taigi parengiamieji veiksmai atliekami kur kas greičiau bei ekonomiškiau. Į teismo posėdį susirenkama žinant tikslią ginčo apimtį, byloje dalyvaujančius asmenis bei pagrindinius bylos įrodymus, todėl bylos atidėjimo tikimybė lieka minimali.

Be to, esant tinkamai parengiamosios stadijos reglamentacijai, galimas ir toks atvejis, kad teismo bylos nagrinėjimo visiškai neprireiktų. Byla pasibaigtų dar parengiamojoje stadijoje, pavyzdžiui, šalims sudarius taikos sutartį arba teismui priėmus sprendimą už akių, esant vienos iš šalių piktnaudžiavimui. Taip būtų išvengta bereikalingo teismo proceso bei papildomų išlaidų.

Pagrindinis pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijos tikslas lemia ir šiai stadijai keliamus uždavinius: išsiaiškinti visus asmenis, turinčius dalyvauti nagrinėjant bylas (bendraatsakovius, trečiuosius asmenis) ir juos informuoti apie teismo posėdžio laiką ir vietą, galutinai nustatyti įrodinėjimo dalyką byloje, išsiaiškinti, dėl ko šalys sutaria ir ką neigia, ar

nėra galimybių šalis sutaisyti ir taip išvengti teismo bylos nagrinėjimo ir pagaliau surinkti visus bylai reikalingus įrodymus [1, p. 42].

II

Reikėtų sutikti su nuomone, jog būtent pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui stadija šiuo metu galiojančiame CPK yra labiausiai „apleista“, dar tiksliau – dėl teisinio reglamentavimo trūkumų pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui stadija civiliniame procese faktiškai neegzistuoja [2, p. 44]. Visa tai, kas turėtų būti atlikta parengiamosios stadijos metu, perkeliama į teismo bylos nagrinėjimo stadiją. Į teismo posėdį susirinkę dalyvaujantys byloje asmenys ir teismas dažnai iki galo nežino šalių ginčo apimties, nekalbant jau apie įrodymų visetą. Dėl šios priežasties bylos nagrinėjimas neišvengiamai daugelį kartų atidedamas.

Apie pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui stadijos teisinio reglamentavimo spragas ne kartą buvo rašyta ir kalbėta. Dažniausiai pabrėžiami šie galiojančio CPK trūkumai:

1. Yra nustatyti pernelyg trumpi pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui terminai, per kuriuos faktiškai neįmanoma tinkamai pasiruošti teisminei bylos nagrinėjimui. Skirto laiko (7, o išimtiniais atvejais 20 dienų) ne visuomet pakanka net šalims tinkamai informuoti apie teismo posėdžio laiką ir vietą, o juo labiau atlikti kitus reikalingus veiksmus [1, p. 43; 2, p. 44].

2. Parengiamosios stadijos metu nėra garantuojamas informacijos pasikeitimas tarp ginčo šalių [2, p. 47]. Tuo tarpu yra labai svarbu, kad ne tik teismas, bet ir bylos šalys žinotų viena kitos reikalavimus ir įrodymus, kuriais tie reikalavimai grindžiami. Viena vertus, tai padeda kitai šaliai tiksliai formuluoti savo poziciją, apsispręsti, ar iš tiesų dėl visų reikalavimų verta ginčytis, galbūt geriau būtų baigti bylą taikiai, ar pripažinti vienus ar kitus priešingos šalies argumentus. Kita vertus, tai padeda užtikrinti sąžiningą procesą, šalinant iš teismo nagrinėjimo „netikėtumo“ kriterijų, kai teismo poziciją nemaža dalimi gali lemti vienos iš šalių advokato meistriškumas. Šiandieninis teisinis reglamentavimas neskatina šalių elgtis sąžiningai. Kadangi galiojančios normos to nedraudžia ir jokių neigiamų pasekmių nenumato, neretai šalių argumentai ar įrodymai yra „saugomi“ iki pat teismo posėdžio, kartais netgi ne pirmojo, o antro ar trečio tikintis sutrikdyti priešingą šalį, netikėtai „ištraukus“ papildomą argumentą ar įrodymą, ir tokiu būdu geriau pasirodyti bylą nagrinėjančio teismo akyse. Tačiau teismas neturi būti šalių „žaidimų aikštelė“. Teismo paskirtis – išspręsti kilusį konfliktą. Draudimo piktnaudžiauti procesu principas reikalauja, kad pačios šalys pirmiausia būtų suinteresuotos operatyviu ir teisingu ginčo išsprendimu. Todėl civilinio proceso įstatymuose turėtų būti įtvirtintos nuostatos, užkertančios kelią šalių „siurprizams“ viena kitai teismo bylos nagrinėjimo metu.

3. Nėra aiškiai apibrėžtas teismo vaidmuo ir šalių pareigos pasiruošimo procese. Neaišku, ar teismas šioje stadijoje turi veikti aktyviai, ar pasiruošimas didžiąją dalimi paliekamas šalių dispozicijoje [2, p. 47].

4. Faktiškai nesudaryta galimybė sutaisyti šalis dar neprasidėjus teisminei nagrinėjimui ir taip išvengti teismo proceso. Remiantis galiojančio CPK 185 straipsnio nuostata, aiškinamasi, ar šalys nenorėtų baigti bylos taikos sutartimi jau susirinkus į teismo posėdį, po pirmininkaujanciojo pranešimo apie bylą. Tačiau ar išties tikslinga sukviesti į teismo posėdį kartais nemažą skaičių byloje dalyvaujančių asmenų, liudytojų, kitų proceso dalyvių tik tam, kad paaiškėtų, jog jokios bylos realiai nebus?

5. Nors galiojantis CPK nepateikia baigtinio veiksmų, atliekamų parengiamosios stadijos metu, sąrašo ir numato galimybę atlikti „kitus veiksmus, teisėjo manymu, reikalingus pasiruošiant nagrinėti bylą“ (CPK 164 str.), lieka neaišku, kokia procesine forma tokie veiksmai turėtų būti atlikti. Pavyzdžiui, ar teisėjui nutarus papildomai apklausti ginčo šalis reikalinga šaukti teismo posėdį? Kaip turėtų vykti toks posėdis? [2, p. 47].

Visa tai problemos, laukiančios savo sprendimo.

III

Naujajame CPK pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadija reglamentuojama visiškai naujai, atsižvelgiant į šiai stadijai keliamą tikslą ir uždavinius. Galima teigti, kad ši stadija tampa viena pagrindinių, o galbūt net pagrindine civilinio proceso stadija.

Parengiamosios stadijos metu turės būti atliekami šie veiksmai:

Pirmiausia, bylą nagrinėjantis teismas turės išsiaiškinti šalių ginčo esmę, apimtį bei abiejų šalių poziciją (dėl ko abi šalys sutaria, ką neigia ir t. t.). Tai padės teismui preliminariai įvertinti kilusį ginčą, parinkti tinkamą teisės normą ir tuo pagrindu nustatyti įrodinėjimo dalyką byloje. Kitos šalies reikalavimų ir įrodymų žinojimas, kaip jau minėta, svarbus ne tik teismui, bet ir kitai šaliai. Todėl naujajame CPK įtvirtinama nuostata, kad visi tiek ieškovo, tiek atsakovo paaiškinimai ir argumentai turės būti pateikiami iki teismo bylos nagrinėjimo pradžios (naujojo CPK 226 str.).

Jau pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijoje šalys turės galutinai apsispręsti dėl savo reikalavimų turinio bei apimtys. Šiuo metu ieškovas turi teisę keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, atsakovas – pareikšti ieškovui priešieškinį bet kuriuo bylos nagrinėjimo momentu, iki pat teismo sprendimo priėmimo (CPK 35 str., 152 str.). Tokia situacija nėra gera. Teismo bylos nagrinėjimo metu pakeitus ieškinio dalyką ar pagrindą ne tik atidedamas bylos nagrinėjimas, bet visi proceso dalyviai, taip pat ir teismas, turi „perorientuoti” savo veiksmus. Neretai praktikoje šiomis teisėmis piktnaudžiaujama, vilkinant bylos nagrinėjimą. Todėl naujajame CPK įtvirtinta svarbi nuostata, kad ieškinio dalyko ar pagrindo pakeitimas, taip pat priešieškinio pareiškimas galimas tik parengiamojoje stadijoje – iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo. Vėlesnis ieškinio dalyko arba ieškinio pagrindo pakeitimas bus galimas tik tada, jeigu tokio pakeitimo būtinumas iškilo vėliau, jeigu yra gautas priešingos šalies sutikimas arba jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins bylos nagrinėjimo (naujojo CPK 141 str.).

Nustačius tarp šalių kilusio ginčo apimtį ir turinį, turės būti surinkti visi bylai reikalingi įrodymai. Šiuo metu galiojantis kodeksas leidžia teisminio bylos nagrinėjimo metu neribotai teikti naujus įrodymus. Be abejo, kartais tai yra neišvengiama. Tačiau neretai ieškinyje nurodomi tik „pagrindiniai” įrodymai, kurių pakanka ieškiniui priimti. Likę įrodymai saugomi iki teismo nagrinėjimo kaip „siurprizas” kitai šaliai. Atsakovas savo ruožtu dažniausiai visus įrodymus pasilieka teismo posėdžiui. Galiojantis kodeksas nenumato šalims jokių neigiamų pasekmių dėl tokio elgesio.

Tuo tarpu naujojo CPK 226 straipsnyje aiškiai formuluojama šalių pareiga pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui metu pateikti teismui visus turimus įrodymus, turinčius reikšmės bylai, taip pat nurodyti įrodymus, kurių jos negali pateikti. Kartu turi būti nurodytos aplinkybės, trukdančios tai padaryti. Remiantis naujojo CPK nuostatomis, jei įrodymai, nepateikti pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui metu, teismas vėliau galės atsisakyti juos priimti, jei nustatys, kad tokie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau (naujojo CPK 181 str., 142 str., 252 str.).

Trečia, jau parengiamosios stadijos metu reikės išsiaiškinti, ar nėra galimybės šalis sutaisyti, išvengiant teismo proceso.

Tik išsiaiškinus visus šiuos klausimus galės būti skiriamas teisminis bylos nagrinėjimas, išsiunčiami teismo šaukimai dalyvaujantiems byloje asmenims.

IV

Bene labiausiai galiojanti parengiamosios stadijos reglamentacija yra kritikuojama dėl praktiškai nerealių pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui terminų. Reikėtų sutikti su nuomone, kad vargu ar galima nustatyti vienodus pasiruošimo terminus visoms byloms, neatsižvelgiant į jų sudėtingumą [1, p. 43]. Be to, dabar nustatytas 7 dienų terminas neleidžia tinkamai pasiręsti net pačiai elementariausiai bylai. Matyt, iš tiesų pirmiausia terminai ir nulemia tai, jog šiandien civiliniame procese praktiškai nėra parengiamosios stadijos [2, p. 44].

Naujajame CPK vietoj bendrų pasiruošimo terminų nustatomi terminai atskiriems procesiniams veiksams atlikti, pavyzdžiui, paruošiamiesiems dokumentams pateikti, parengiamajam teismo posėdžiui paskirti ir t. t. Įtvirtinami tik maksimalūs terminai – paliekama daugiau laisvės teismui spręsti, kiek laiko reikės atlikti vieną ar kitą veiksmą konkrečioje byloje (naujojo CPK 226 str., 228 str.). Teismui paliekama ir teisė nuspręsti, kada yra tinkamai pasiręsta teisminei bylos nagrinėjimui ir galima skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Įtvirtinama bendro pobūdžio pareiga siekti, kad pasiręsta bylos nagrinėjimui būtų kiek įmanoma operatyviau (naujojo CPK 7 str., 72 str.).

Kai kurių kategorijų byloms kodekse nustatyti ir bendri pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui terminai. Žinoma, tokie terminai turi būti realūs, todėl dabar galiojančio 7 dienų termino atsisakoma. Kaip pavyzdį galima paminėti naujajame CPK nustatytą pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui terminą bylose, kylančiose iš darbo teisinių santykių. Šioms byloms nustatytas pasiruošimo terminas – 30 dienų nuo pareiškimo priėmimo teismo žinion (naujojo CPK 413 str.).

V

Neabejotina, jog rengtis bylos nagrinėjimui pirmiausia yra šalių pareiga. Tačiau išties operatyviai pasiręsti bylos nagrinėjimui neretai neįmanoma be teismo pagalbos. Pirmiausia ši pagalba pasireiškia padedant surinkti įrodymus, kurių šalys negali gauti. Tačiau tuo teismo vaidmuo parengiamojoje stadijoje neapsiriboja.

Pastaruoju metu visoje Europoje galima pastebėti tendenciją nuo visiškai liberalaus proceso modelio, kuriame teisėjo vaidmuo apsiriboja pasyviu šalių kovos stebėjimu, sukti prie socialinio civilinio proceso modelio, pasižyminčio teisėjo vaidmens procese didinimu. Teismo aktyvumas procese yra grindžiamas tuo, jog kiekvienas, tegu ir privatus ginčas, tam tikra prasme yra reikšmingas visai visuomenei, nes reiškia tam tikrą konfliktą. Todėl visa visuomenė yra suinteresuota, kad konfliktas operatyviai būtų pašalintas, be to, kad konfliktui pašalinti būtų sunaudota kuo mažiau lėšų [3, p. 38; 2, p. 48]. Šią koncepciją pasirinko ir naujojo kodekso rengėjai. Naujajame CPK įtvirtinami kooperacijos, proceso ekonomiškumo ir koncentracijos principai reikalauja šalių ir teismo bendradarbiavimo siekiant kuo greičiau ir teisingai išspręsti kilusį ginčą [3, p. 36]. Be to, naujajame CPK įtvirtinama teismo pareiga priimant sprendimą būti įsitikinusiam arba beveik įsitikinusiam tuo, kad aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja arba neegzistuoja (naujojo CPK 176 str.) – taigi nuo formalios tiesos nustatymo (kaip įrodys šalys taip ir bus teisinga) pasukama arčiau materialios tiesos nustatymo civilinėje byloje.

Kadangi operatyvus ir teisingas ginčo išsprendimas nemaža dalimi priklauso nuo to, kaip bus pasiręsta bylos nagrinėjimui, parengiamojoje stadijoje teismas veiks aktyviai, tikslindamas, koordinuodamas šalių veiksmus. Teisėjui suteikiama teisė (o kartu ir pareiga) ne tik nustatyti procesinius terminus tam tikriems veiksams atlikti, tikslinti šalių reikalavimus, padėti joms rinkti įrodymus, bet ir taikyti procesines sankcijas už tinkamą pareigų nevykdymą, tam tikrais atvejais rinkti įrodymus savo iniciatyva, galų gale parinkti konkretų pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui būdą. Taigi drąsiai galima teigti, kad teisėjas vadovais pasiruošimo procesui, ir neretai būtent nuo jo priklausys kiek operatyviai ir tinkamai bus pasiręsta teisminei bylos nagrinėjimui.

VI

Naujasis CPK numato du alternatyvius pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui būdus: rašytinį (šalims keičiantis dokumentais) ir žodinį (parengiamajame teismo posėdyje) (naujojo CPK 225 str.). Vieno iš dviejų pasiruošimo būdų pasirinkimo galimybė padaro pasiruošimo stadiją lankstesnę ir leidžia kiekvienu atveju surasti reikiamą pusiausvyrą tarp proceso operatyvumo ir ekonomijos bei šalių lygiateisiškumo, teisingumo bei visapusiškumo principų. Tokia galimybė numatyta ir daugelio Europos valstybių įstatymuose – Vokietijos, Švedijos ir kt. [2, p. 48; 1, p. 53, 54].

Svarbu atkreipti dėmesį, kad šalių apsikeitimas ieškinio pareiškimu ir atsiliepimu į ieškinį vyks nepriklausomai nuo to, kuris pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui būdas vėliau bus pasirinktas. Naujojo CPK 225 straipsnis nustato, kad priėmęs ieškinio pareiškimą teismas iškart turės nusiųsti atsakovui bei tretiesiems asmenims ieškinio pareiškimo bei jo priedų nuorašus, taip pat nustatyti terminą atsiliepimams pareikšti, nurodydamas jų nepateikimo pasekmes. Terminas atsiliepimams pareikšti galės būti nuo 14 iki 30 dienų, išimtiniais atvejais galės būti pratęsimas iki 60 dienų. Aiškiai įtvirtinama atsakovo pareiga pateikti atsiliepimą (naujojo CPK 142 str.).

Taigi, net nusprendus bylai rengtis parengiamajame posėdyje, byloje bus 2 dokumentai – ieškovo ieškinys ir atsakovo atsiliepimas. Iš šių dokumentų tiek šalys, tiek bylą nagrinėjantis teismas susidarys pirmąjį įspūdį apie tarp šalių kilusį ginčą bei jo ribas. Kartu tai padės teismui nuspręsti, kurį iš dviejų pasiruošimo bylos nagrinėjimui būdų geriau pasirinkti konkrečioje byloje.

Labai svarbi naujojo CPK naujovė yra susijusi su atsiliepimo į pareikštą ieškinį turiniu. Dabar galiojančiame CPK įtvirtinta nuostata, kad atsiliepime atsakovas turi nurodyti, ar jis sutinka su pareikštu ieškiniu, ir ar dalyvaus nagrinėjant bylą (CPK 129 str. 2 d.). Iš atsakovo nereikalaujama atsiliepime nurodyti išsamių nesutikimo su ieškiniu pagrindų. Tenka girdėti, kad esant tokiai reglamentacijai pateikti išsamų atsiliepimą į ieškinį yra tiesiog neprotinga, nes taip yra tik palengvinama ieškovo pozicija, kuris iš atsiliepimo sužino pagrindinius atsakovo argumentus ir gali jiems pasiruošti. Geriau tokiu atveju pasinaudojant įstatymo netobulumu visus argumentus pasilikti teismo posėdžiui, tikintis, kad ieškovas, neturėdamas laiko apgalvoti atsakovo argumentų, sutriks ir nesugebės tinkamai į juos atsikirsti. Žinoma, negalima teigti, jog kiekvienoje byloje šalys piktnaudžiauja joms suteiktomis teisėmis. Tačiau turbūt kiekvienas sutiks, kad praktikoje retai yra surašomas išsamus atsiliepimas. Dažniausiai yra nurodoma tik pora įstatymo reikalaujamų teiginių „su ieškiniu nesutinku, posėdyje dalyvausiu“ arba „su ieškiniu nesutinku, argumentus išdėstysiu teismo posėdžio metu“.

Tokia situacija ne tik įteisina piktnaudžiavimą (yra palanki vilkinti bylą), bet ir iškreipia šalių padėtį: nukenčia ieškovas, kurio argumentai atsakovui yra žinomi iš ieškinio pareiškimo. Be to, tokiu atveju iki pat teismo posėdžio ne tik ieškovui, bet ir teismui nėra žinoma atsakovo pozicija.

Neretai buvo kritikuojamos ir galiojančio CPK nuostatos, numatančios atsakovo atsiliepimo nepateikimo pasekmes. Visų pirma neigiamos pasekmės dėl atsiliepimo nepateikimo dabartiniu metu atsakovui kyla tik tuomet, jei jis neatvyksta į teismo posėdį. Jei atsakovas į posėdį atvyksta, jokių neigiamų pasekmių nekyla. Tuo tarpu jei atsakovas į posėdį neatvyksta, CPK numatytos pasekmės yra gerokai per griežtos: laikoma, kad atsakovas ieškinį pripažįsta (CPK 181 str.). Iš esmės tai reiškia, kad byla išsprendžiama net netiriant esančių byloje įrodymų [2, p. 46].

Naujajame CPK šią padėtį bandoma taisyti. Pirmiausia, aiškiai įtvirtinama atsakovo pareiga atsiliepime nurodyti ne tik nesutikimo su ieškiniu motyvus, bet ir įrodymus, kuriais toks nesutikimas grindžiamas. Šios pareigos nesilaikiusiam atsakovui kiltų neigiamos pasekmės – teismas turės teisę atsisakyti priimti atsakovo įrodymus bei motyvus, kurie galėjo būti pateikti atsiliepime į ieškinį, jeigu mano, kad vėlesnis jų pateikimas užvilkins sprendimo priėmimą byloje (naujojo CPK 142 str.).

Jeigu atsakovas be pateisinamos priežasties nustatytu terminu nepateiks atsiliepimo į ieškinį, teismas turės teisę esant ieškovo prašymui priimti sprendimą už akių (naujojo CPK

142 str.). Sprendimas už akių – tai tam tikra sankcija tinkamai savo procesinių pareigų nevykdančiai šaliai. Jis priimamas neišklausius piktnaudžiaujančios savo teisėmis šalies, sąžiningos šalies prašymu, remiantis esamais įrodymais (naujojo CPK 285 str.). Taigi šiuo atveju nėra laikoma, kad atsakovas pripažįsta ieškinį, laikoma tik kad jis atsisako gintis – teismas tiria ir vertina įrodymus, tačiau tik tuos, kuriuos pateikė ieškovas.

Gavęs atsakovo atsiliepimą ir preliminariai žinodamas šalių poziciją teismas spręs, kurį pasiruošimo teismui bylos nagrinėjimui būdą tikslingiau pasirinkti konkrečioje byloje. Kaip jau minėta, naujajame CPK siūloma įvesti dvi pasiruošimo teismui nagrinėjimui galimybes – paruošiamųjų procesinių dokumentų būdu ir šaukiant parengiamąjį teismo posėdį. Kuri iš galimybių bus panaudota konkrečioje byloje, galutinai visais atvejais spręs bylą nagrinėjantis teismas. Kodekse įtvirtinamos tiktai tam tikros gairės, nurodančios kurį iš būdų reikėtų rinktis konkrečioje situacijoje.

VII

Pasiruošimas parengiamųjų procesinių dokumentų būdu – tai tam tikras šalių „susirašinėjimas“, vykdomas per teismą. Taigi šiuo atveju šalių reikalavimai sužinomi ir bylos nagrinėjimo ribos nustatomos iš procesinių dokumentų, kuriais keičiasi šalys. Gavęs atsiliepimą, ieškovas rašo dubliką (atsiliepimą į atsakovo pareikštą atsiliepimą). Gavęs dubliką, atsakovas rašo tripliką (atsiliepimą į dubliką). Naujajame CPK įtvirtintas ribotas paruošiamųjų dokumentų skaičius, todėl tripliko surašymu šalių susirašinėjimas baigiamas (naujojo CPK 227 str.). Manoma, kad ribotas paruošiamųjų dokumentų skaičius turėtų skatinti šalis aiškiai ir tiksliai formuluoti savo poziciją [2, p. 49]. Tačiau išimtiniais atvejais bylą nagrinėjantis teismas motyvuota nutartimi gali nustatyti didesnį paruošiamųjų dokumentų skaičių (naujojo CPK 227 str.).

Dubliko ir tripliko turinio reikalavimai reglamentuojami „procesinių dokumentų“ skirsnyje. Tiek dublike, tiek triplike turi būti pateikiamas priešingos šalies pateiktų įrodymų bei reikalavimų vertinimas, pateikti įrodymai, kuriais šalis pagrindžia savo reikalavimus arba atsikirtimus (naujojo CPK 111–112 str.). Jeigu šalis pati įrodymų pateikti negali, būtina nurodyti negalėjimo pateikti priežastį bei suformuluoti prašymą teismui juos išreikalauti nurodant jų buvimo vietą bei aplinkybes, kurias šie įrodymai gali patvirtinti.

Pasiruošimas parengiamųjų dokumentų būdu yra kur kas veiksmingesnis proceso operatyvumo ir ekonomijos požiūriu – šalims nereikia vykti į teismą, jų reikalavimai suformuojami aiškiai ir tiksliai. Dėl šios priežasties pasiruošimas paruošiamųjų dokumentų būdu tam tikra prasme laikomas prioritetiniu. Naujojo CPK 227 straipsnis nustato, kad teismas privalo skirti šį būdą, kai abi šalys yra tinkamai atstovaujamos, taip pat gali jį skirti ir kitais atvejais, kai mano, kad tokiu būdu bus greičiau ir išsamiau pasirengta bylos nagrinėjimui. Ruošiamasi teismui bylos nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu turėtų būti tais atvejais, kai yra aišku, kad šalys, pačios ar per atstovus, gali pakankamai kvalifikuotai išdėstyti savo poziciją raštu.

VIII

Pasiruošimas teismui bylos nagrinėjimui paruošiamajame teismo posėdyje rekomenduojamas tais atvejais, jeigu teismas mano, kad šalis galima sutaisyti, arba kai tikslinga žodžiu išklausyti šalis norint geriau suprasti reikalavimų bei atsikirtimų į juos esmę. Tai pirmiausia tie atvejai, kai šalys nėra tinkamai atstovaujamos, ir dėl teisinių žinių trūkumo nesugeba tinkamai išdėstyti savo pozicijos be teismo pagalbos.

Gavęs atsakovo atsiliepimą ir nusprendęs, kad bylai tikslinga rengtis parengiamajame posėdyje, teismas paskiria tokio posėdžio datą ir informuoja šalis (naujojo CPK 225, 228 str.). Į parengiamąjį posėdį bus kviečiamos ir apklausiamos šalys siekiant išsiaiškinti ginčo esmę, galutinai suformuluoti šalių reikalavimus ir atsikirtimus, išsiaiškinti, kokiais įrodymais šalys savo reikalavimus bei atsikirtimus grindžia. Taigi šiuo atveju visa tai, ką šalys dėstyty parengiamuosiuose dokumentuose, jos galės išdėstyti žodžiu teismo posėdyje.

Parengiamojo posėdžio metu teismas taip pat turi imtis priemonių šalims sutaisyti, jei tokia galimybė yra. Pažymėtina, kad taikinamajai procedūrai naujajame CPK skiriamas atskiras straipsnis (naujojo CPK 231 str.), kuriame, be kita ko, numatyta, kad taikos sutartimi gali būti išspręsti tiek visi, tiek dalis reikalavimų.

Neatvykusioms į parengiamąjį teismo posėdį šalims kils procesinio pobūdžio neigiamos pasekmės. Jei neatvyksta viena iš šalių, kuriai yra tinkamai pranešta apie teismo posėdį, teismas jos atžvilgiu gali priimti sprendimą už akių, jei to prašo atvykusioji šalis. Jeigu į parengiamąjį teismo posėdį be svarbių priežasčių neatvyksta abi šalys, kurioms yra tinkamai pranešta, teismas gali palikti pareiškimą nenagrinėtą (naujojo CPK 230 str.).

Teisminiam bylos nagrinėjimui turės būti pasirengiama vieno parengiamojo teismo posėdžio metu. Tačiau išimtiniais atvejais arba matant, kad byloje gali būti sudaryta taikos sutartis, teismas turės teisę paskirti dar vieną parengiamąjį posėdį (naujojo CPK 229 str.).

IX

Neatsižvelgiant į tai, kokių būdu – žodiniu ar rašytiniu – bus rengtasi teisminiam bylos nagrinėjimui, teismas, laikydamas, kad byla parengta teisminiam nagrinėjimui, priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje, tuo užbaigdamas pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadiją. Šioje nutartyje, be kita ko, nurodoma: ieškovo reikalavimų esmė bei įrodymai, kuriais šie reikalavimai yra grindžiami, atsakovo atsikirtimų į pareikštą reikalavimą esmė bei įrodymai, kuriais šie atsikirtimai yra grindžiami, įrodymai, kurių teismas reikalauja savo iniciatyva (naujojo CPK 232 str.). Taigi nutartyje skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje bus glaustai apibūdinama ginčo esmė ir nurodomi reikalingi bylai įrodymai.

Galimas atvejis, kai nutartis skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje nebus priimama. Jei parengiamojo teismo posėdžio metu paaiškėtų, kad papildomi pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui veiksmai nėra reikalingi ir byla gali būti išspręsta iš esmės tą pačią dieną, teismas turi teisę pradėti žodinį bylos nagrinėjimą ir išspręsti bylą iš esmės iš karto po parengiamojo posėdžio, žinoma, jei su tuo sutinka šalys (naujojo CPK 231 str.).

Išvados

Apibendrinant pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijos teisinį reglamentavimą naujajame CPK, atkreiptinas dėmesys į šias naujoves:

- bendrų pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui terminų atsisakymas padarant pasiruošimo stadiją lankstesnę ir sudarant galimybę prisitaikyti prie konkrečios bylos sudėtingumo;
- aktyvaus teismo vaidmens pasiruošimo procese įtvirtinimas;
- vieno iš alternatyvių pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui būdų (žodinio arba rašytinio) pasirinkimo galimybė;
- aiškus šalių pareigų pasiruošimo procese įtvirtinimas šalinant šiuo metu egzistuojančias galimybes nesąžiningai šaliai vilkinti procesą.

Dauguma šių naujovių naujajame CPK įtvirtintos atsižvelgiant į Vakarų Europos valstybių sukauptą patirtį šioje srityje. Kaip naujojo CPK nuostatos veiks Lietuvoje, šiandien atsakyti dar sunku. Tiek parengiamajai stadijai, tiek visam civiliniam procesui keliamų tikslų įgyvendinimas nemaža dalimi priklausys nuo proceso šalių sąmoningumo, o ypač – nuo bylą nagrinėjančio teismo principingumo taikant naujojo CPK nuostatas.

LITERATŪRA

1. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. Antroji dalis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. – Vilnius, 1997.

2. **Nekrošius V.** Pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui stadija Lietuvos civiliniame procese ir bylų nagrinėjimo koncentruotumas // Teisė. Nr. 33 (2). 1999.
3. **Nekrošius V.** Kooperacijos principas civiliniame procese // Teisė. Nr. 33 (2). 1999.
4. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas. 1964 m. liepos 7 d.
5. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodekso projektas (neskelbtas).

The Pre-trial Stage in the Draft Code of Civil Procedure

Doctoral Candidate Goda Ambrasaitė

Law University of Lithuania

SUMMARY

During the last years in the civil procedure of Western European countries the paramount importance is given to the principles of procedural economy, effectiveness and concentration. This tendency can easily be explained by the growing caseload of courts, as well as by the position of the European Court of Human Rights, related to the terms of investigation of civil cases. This tendency was also taken into account while preparing the new Code of Civil procedure of Lithuania.

From the standpoint of the aforementioned principles, one of the most important stages of civil procedure is the pre-trial stage. Thus the main target of this article is to disclose the novelties of the legal regulation of pre-trial stage in the new Code of Civil procedure. As any innovation is always related to the certain aims, the article also deals with the tasks, given to the pre-trial stage as well as certain problems of the present legal regulation.

